

Mülteci Kampları ve Yerleşim Alanlarında Sürdürülebilir Tasarım

Zerrin İnan¹ ve Bengi Korgavuş²

¹Yeditepe Üniversitesi, zinan@yeditepe.edu.tr

²Yeditepe Üniversitesi, bdemirkan@yeditepe.edu.tr

Öz

Türkiye, gerek devlet kademesi gerekse sivil toplum örgütleri aracılığıyla Suriye krizinin başından beri, “açık kapı politikası” izlemekte ve Suriye halkını misafir etme konusunda yeni yaklaşımlar geliştirmektedir. Bu çalışmada, özellikle mülteci kampları üzerinde durulacaktır.

Haziran 2017 itibariyle, Türkiye’de 260 bin kişi toplam 22 kampta yaşamaktadır. Ülkedeki kamplar normatif bir planlama yapısına ve uluslararası standartlara uygun olarak yönetilmektedir ama Türkiye’nin maliyeti ne kadar karşılayabileceği hakkında soru işaretleri bulunmaktadır. Sözde geçici kampların beklenenden daha uzun süre kalmaları gerekebileceğinden, uzun vadeli sürdürülebilir site planlama ilkeleri ve bina teknolojisinden çok, sürdürülebilir peyzaj tasarım ilkeleri ve sosyal sistemler üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada, mülteci kampları için acil durumlar ve doğal afetlere müdahale rehberleri değerlendirilmiştir ve kamplar için alan seçimi, yerleşim organizasyonu ve alan planlaması ile ilgili temel standartlar ele alınmakta ve bu standartlar Türkiye’deki kamplar ile karşılaştırılmaktadır. Ayrıca, sürdürülebilir tasarım ilkelerine dayanan ekolojik yerleşimler ve mülteci kampı tasarımıyla ilgili bazı örnekler

ve alternatif yaklaşımlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Türkiye'deki mülteci kampları, Mülteci kampları, Kamp Planlaması, Kamp Standartları, Sürdürülebilir Kamp Alanları

Abstract

In Turkey, the Government has from the beginning, taken full leadership of the response to the Syrian refugee crisis with an evolving institutional structure and approaches. This paper will focus specifically on refugee camps from these settlements.

In Turkey, the population of Syrian refugees is estimated to be around 260.000 live in the 22 camps, as of June 2017. The camps in Turkey are very close to a normative planning structure to emerge but there is a question about how long Turkey can sustain the cost. And, as so-called temporary camps may have to remain much longer than expected, long term sustainable site planning principles and social systems should take into consideration.

The paper will evaluate the handbooks for emergencies and disaster response for refugee camps and concentrate on basic standards and guidelines about site selection, site planning and settlement organization based on the sustainable design principles.

Keywords

Refugee Camps in Turkey, Refugee Camps, Site Planning, Basic Camp Standards, Sustainability of Refugee Camps.

1. Giriş

Ülkemizde mülteci ve sığınmacı kavramı az bilinen ya da karıştırılan önemli kavramlar arasındadır. BM'nin tanımı (UNHCR, 1967) ile mülteci diye tanımlanan kişi; “ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönmeyen veya dönmek istemeyen kişi” dir. Mültecilik, hukuki bir statüdür. Sığınmacı, mülteci olduğu iddiasıyla ülkesini terk eden ama mültecilik statüsü başvurusu sonuçlanmamış kişiyken, mülteci sığınma başvurusu kabul edilen kişidir.

Zorunlu göçün sıfatlandığı sığınmacı ve mülteci statüsündeki bireylere, tarih boyunca ülkelerin farklı politikalar ile yardım elini uzattığını görmekteyiz. Bunların bir kısmı, kendi ülkesinin ekonomik ya da siyasi politikasına katkı sağlamak amacıyla yapılmıştır. Örneğin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra doğan işgücü ihtiyacı ile Avrupa ülkelerinin mülteci girişine sıcak bakması bu duruma örnektir. Bir kısmı da tamamen insani yaklaşımla yapılmıştır; Afrika'daki iç savaşlar ve kıtlık sebebiyle yine yoksul denilebilecek 3. Dünya ülkelerinin komşu ülkelere gelen mültecileri barındırması gibi (Eyiñç, 2015, s. 1).

Herhangi bir bölgeye sığınan mülteciler farklı şekillerde yerleştirilmektedirler. Sıklıkla, boş bir alanda yoğunlaşan bir ‘kamp’ alanı planlanır ve yerleştirilirler; geniş bir alana yayılan kırsal yerleşim birimleri kurarlar ve bazen de “açık durum” olarak da adlandırılan kırsal veya kentsel yerel topluluklar tarafından barındırılırlar. Bu yazıda, özellikle bu yerleşimlerden mülteci kampları üzerinde durulacaktır.

Günümüzde, Dünya çapındaki mülteci sayısı ve buna paralel olarak mülteci kamplarının sayısı ve büyüklüğü önemli ölçüde artmaktadır. BM'nin mülteci örgütü olan UNHCR (2017) tarafından yayınlanan Küresel Eğilimler 2016 Raporu'na göre son rakamlar, mültecilerin sayısının 10,4 milyondan (2011) 22,5 milyona (2016) yükseldiğini göstermektedir. Önümüzdeki yıllar içindeki beklentiler ise siyasi çatışmalar ve doğal felaketler nedeniyle kriz olaylarının sayısının düşüşten ziyade artacağına işaret etmektedir.

Mülteci kabulü konusunda Türkiye, UNHCR'nin hazırladığı 2016

yılı raporuna göre, dünyada en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Türkiye’den sonra sırasıyla Pakistan, Lübnan ve İran gibi ülkeler gelmektedir (UNHCR, y.y.-a). Dünya ev sahipliği listesinde en üst sırada yer almasının sebebi de hiç kuşkusuz insani yardım ajansları, medya ve dünya siyasetini 2011 yılından bu yana meşgul eden Suriye savaşından kaçıp gelen insanlara açık kapı politikasıyla yardım edip onlara ‘misafir’ statüsüyle ülkemizde yaşama hakkı tanınmasıdır.

Mülteci kampları, aslında amaçlanan geçici statülerin aksine, genellikle uzun vadeli yerleşim alanlarına dönüşen ve barındırdıkları 25.000’den 100.000’e varan ve hatta aşan nüfuslarıyla kimi kentlere eşit yerleşimler gibi görünmektedir. Bu mülteci kamplarının birçoğu, standart ilkelere göre planlanan geçici yerleşim olarak tasarlanmaktadır. Bu tasarım ilkeleri, UNHCR (Handbook for Emergencies 3rd Edition), Sphere (The Sphere Project Handbook:Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response) ve ülkemizde AFAD’ın (Geçici Barınma Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi ve İşletilmesi Hakkında Yönerge) hazırladığı teknik şartnamelere göre belirlenmiştir.

2. Uluslararası Kurumların Mülteci Kamplarına Yaklaşımları ve Temel Standartlar

2.1. UNHRC Mülteci Kampı Kapasite ve Tipoloji Önerileri

Türkiye’de adı Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) olan uluslararası terminolojide United Nations Human Rights Council (UNHRC) olarak geçen kurum, 14 Aralık 1950 tarihinde kurulmuş ve kurulduğu tarihten bu yana mültecilerin tüm haklarının korunmasında ve uygun yaşam koşullarının sağlanmasında çalışan en önemli kurum olmuştur. UNHRC, sağlık, psikolojik destek, insan haklarının korunması gibi geniş bir yelpazede hizmetler vermektedir ancak çalışmamız kapsamında barınma ile ilgili olgulara bakıldığından, kuruluşun bu bağlamdaki yaptıkları ve yayımları ele alınmıştır.

Bugüne kadar kurulan bütün kamp alanları bu kuruluşun önderliğinde gerçekleşmiştir. 2015 yılı verilerine göre en fazla sayıda insan barındıran ve en köklü olanları; 1992’de kurulan ve 5 kamp alanı ve

toplam 254.126 kullanıcıdan oluşan Kenya'daki Dadaab Mülteci Kamp Kompleksi, 2012'de kurulan Ürdün Zaatarı'deki 77.781 nüfuslu kamp alanı, yine 2012 yılında kurulan 70.331 nüfuslu Güney Sudan'daki Yida Kamp alanı ve 1972'de kurulan 66.416 nüfuslu Tanzanya Katumba Mülteci Kampları'dır (UNHCR, y.y.-b). Bu kamplardaki yerleşim ve mimari özelliklerine bakıldığında farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunun en önemli sebebi de UNHRC'nin yerel ekonomiyi destekleyen yerel malzemelerin kullanılmasını teşvik stratejisidir.

UNHRC, kamp kapasitelerinin büyüklüğü ile ilgili bir sayısal standart belirlemiştir: Belirlenen ölçek kapasitelerine göre, bir aile ortalama 4-6 kişiden oluşur, kapasite arttıkça yerleşim ölçeği de büyür. Yani 1 blok yerleşimde, 4 zondan oluşan köy denilebilecek alanlar olur ve bu alanların her birinde gerekli hizmet birimleri de yer alır. Okul ya da hastane gibi çok kapasiteli birimler ise, 1 bloğa ya da birkaç bloğa yetebileceğinden her birimde ayrı ayrı olmasına gerek yoktur (UNHCR, y.y.-c). Bu kapasite verilerini yerleşime uyarlandığında aşağıdaki arazisel büyüklükler belirlenmiştir.

Küme: 16 ailelik bir yaşama alanı ortalama 3200-3800 m² olmalıdır. Hizmet birimleri olarak da; merkezi bir toplanma ve çöp toplama ve merkezi bir sanitasyon alanı bulunmalıdır. (3-4 duş, çamaşırhane, temiz su üniteleri)

Mahalle: 16 kümelik bir mahalle, ortalama 48000 m² (220 m x 220 m) olmalıdır. Mahallenin içerisindeki her bir kümede yine aynı hizmet birimleri yer almalıdır.

Kasaba: Ortalama 4 mahalleden ve 5000 kişiden oluşan yerleşim 200.000 m² olmalı, merkezi genel toplanma alanı, 2 vardiyalı eğitim veren bir ilkokul, genel market, hizmet dağıtım alanı ve dini yapı birimlerini içermelidir.

Kamp modülü: 4 kasabadan oluşan kamp, ortalama 20.000 kişinin barınmasını sağlamalı ve en az 900.000 m² bir arazide yer almalıdır. Kamp yönetimi birimleri (ofis ve depo), genel market, spor zemini ve kültür merkezine sahip olmalıdır. Farklı dine mensup bireylerin yaşadığı kamplarda, aynı dinden olanların beraber yaşamaları ve ortak dini mekânı paylaşmaları akılcı olacaktır. Yerleşimin içinde ya da dışında

ekilebilir tarım arazileri tasarlanmalı, toplanan ürünler bireylerin günlük yiyecek ihtiyacına katkıda bulunmalıdır. Mental bozuklukları gidermek için doktor ve klinik hizmeti sağlanmalıdır (Birkeland, Vermeulen ve Vagli, 2004).

2.2. Sphere ve Mülteci Kampı Standartları

Sphere projesi, Sphere Humanitarian Charter tarafından 1997 yılında ortaya atılan, afet ve savaş sonrası acil durum yerleşke planlanması için minimum düzeyde gerekli olan teknik detayların anlatıldığı kılavuz bilgiler kitidir. Bu enformasyon projesi tarihte ilk değildir ancak bugüne kadarki yardım kılavuzları içinde en kapsamlısıdır. Literatüre baktığımızda, daha önce 1859 yılında, International Committee of Red Cross'un hazırladığı standartlar daha sonra, UNHRC'nin aktörlüğünde 'Acil Durum Elkitabı' (UNHRC Emergency Handbook) hazırlanmıştır (UNHCR, 2000).

Sphere, acil durum yerleşkeleri planlanırken esas alınması gereken noktaları çerçeveleyen bir bildiri; barınak ve konut prensiplerini, güvenlik krizini, yerleşke planlama esaslarını yayınlamıştır. Barınma ve yerleşim anlamında olması gereken standartlar, 5 ana başlıkta toplanmıştır (Greaney, Pfiffner ve David Wilson, 2011, ss. 211–230):

Standart 1 - Stratejik planlama: Acil durum yardımına ihtiyacı olan kimselerin eğer ihtimal dâhilinde ise kendi ülkelerine ve yaşadıkları yerlere dönmelerini, ihtimal yok ise diğer yaşama alanı seçeneklerinin desteklenmesini hedeflemektedir. Konutlar ya da yerleşim alanlarının savaş ya da çatışma riskleri olan bölgelere güvenli bir mesafede planlandığından emin olunmalıdır. Yerleşim yeri, şehir plancılarının ve alt yapı kurumlarının ortak bilgisi dahilinde, temiz su, sanitasyon servislerinin sağlanabildiği lokasyonda, sağlık birimi, okul ve rekreasyon alanı ile birlikte afet-savaş öncesi ve afet-savaş sonrası fiziksel ve mental olarak uçurumun azaltılmasına yönelik entegre destek hizmetleri doğrultusunda planlanmalıdır.

Standart 2 - Yerleşim planlama: Yerleşim yerine, bütün konutlara/barınaklara ve diğer hizmet birimlerine ulaşım güvenli olmalıdır ve doğal çevrenin tahribatını azaltmak için daha önceden herhangi bir amaçla kullanılmış arazilerle konumlanmalıdır. Yangın güvenliği açısından her

300 metre yapılaşma alanı arasında en az 30 metre, her barınak/konut arasında ise 2 metre mesafe bırakılarak tasarım yapılmalıdır.

Standart 3 - Kapalı yaşama alanı: Yaşama alanları, hane halkı bireylerinin günlük kullanımı için yeterli büyüklükte olmalıdır. Kişi başı düşen kapalı alan 3,5 m² olmalıdır. Yaşama alanlarında optimum ısı konfor ve temiz hava sağlanmalı, dış ortam koşullarına karşı dayanıklı, mahremiyet, güvenlik ve hijyen normlarına uygun mekânlar yaratılmalıdır. Barınma ya da diğer fonksiyon üniteleri (yapım teknikleri ve yapı malzemeleri), kullanıcı popülasyonunun yaşam biçimine benzer bir şekilde sosyal ve kültürel olarak kabul edilebilir, çevresel bakımdan da sürdürülebilir olmalıdır.

Standart 4 - Yapım: Sığınmacılar ve bina yapım sektörü ile ilgili yerel uzmanlar, yapım sürecine dâhil edilmeli, güvenli ve sürdürülebilir yerel malzemeler olabildiğince kullanılmalıdır. Yapım ile ilgili aktivitelerin sürdürülmesi için bilgisi, kapasitesi ya da fırsatı olmayan sığınmacılara, sürece dâhil olmaları için gerekli teknik bilgi asistanlık hizmeti verilmelidir.

Standart 5 - Çevresel etkiler: Barınak ve yerleşim alanı çözümlenmeleri, mimarlar ve şehir plancılar gözetiminde çevre dostu yapı malzemeleri ve yapım teknikleri ile inşa edilmelidir. Kalıcı ya da geçici yaşama alanları, mevcut yerel doğal kaynakların genişliği göz önünde bulunarak planlanmalıdır. Planlanan yerleşim alanındaki bitkilendirme ya da ağaçlar, tasarımın bir parçası olarak kabul edilmeli, bitkilerin gölgelendirme ve drenaj özelliklerinden faydalanacak şekilde arazi planlaması yapılmalıdır (Greaney ve diğerleri, 2011, ss. 211–230).

2.3. AFAD ve Mülteci Kampları Standartları

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı veya kısa adıyla AFAD; Türkiye’de doğrudan Başbakanlık’a bağlı olarak çalışan, afet ve acil durum yönetimi kurumudur. Afet öncesi hazırlık ve zarar azaltma, afet esnasında yapılacak müdahale ve afet sonrasındaki iyileştirme çalışmalarının yönetim ve koordinasyonunu gerçekleştirmek, kurumun temel görev ve amacıdır. Ayrıca, mültecilerin barınma merkezleri ve bu merkezlerde verilen hizmetlerin koordinasyonu AFAD tarafından sağlanmaktadır.

AFAD tarafından yayınlanan rehberde (2015), UNHCR ve Sphere'dekine benzer kriterler yer almaktadır. Bu kriterler; su kaynağı, yerleşimin büyüklüğü, erişilebilirlik, lokasyon, topografya, toprak cinsi, bitkilendirme, ekoloji, kültür ve çevresel etkilerdir. Bu kriterlere göre (AFAD, 2015);

Yer Seçimi ve Alt Yapı Standartları: Geçici barınma merkezleri, dışarıdan gelebilecek olası tehlikelere karşı, sınırdan yeterince uzakta ve koordinasyonun kolayca sağlanabileceği yerleşim alanlarına mümkün olduğu kadar yakın olmalıdır. Nüfusun artmasına karşı, geçici barınma merkezi alanı, kapasite genişletmeye uygun seçilmelidir. Geçici barınma merkezlerinin kurulacağı alan seçilirken, tarıma elverişli olmayan alanların seçilmesi ve yağmur mevsiminde birikmesi beklenen yağmur, su havzasından en fazla 3 metre yüksek, %2 ile %6 oranında meyilli arazi olması esas olmalıdır. Ayrıca çadır kent yer seçiminde, hâkim rüzgâr unsuru dikkate alınmalıdır.

Genel Planlama Esasları: Yerleşim alanları; altyapı, sosyal tesisler, barınma alanları da dâhil, kişi başına en az 45 m² düşecek şekilde planlanmalıdır. Hizmet Gruplarını da içeren yönetim binası, emniyet, lojistik ve dağıtım, seyyar hastanenin yerleri barınma merkezinde yaşayan insanların kolayca ulaşabileceği yerlerde olacak şekilde planlanmalıdır. Barınma merkezlerinde kurslar ve spor faaliyetleri için en az 10.000 m²'lik alanlar oluşturulmalıdır. Eğitim kurumları için en az 1.500 m² büyüklüğünde alanlar ayrılmalıdır.

İç ulaşımın ve lojistiğin kolay sağlanabilmesi için geniş giriş kapıları, en az 15 metre genişliğinde olan anayollar ve en az 10 metre genişliğinde ara yollar yapılmalıdır. Belirlenecek uygun sayıdaki konteyner veya çadırlardan mahalleler kurulmalıdır. Her bireyin ihtiyaçları ile yakından ilgilenebilmek için her biri en fazla 2.500 kişilik mahalleler oluşturulmalıdır. Mahalleler arasında en az 10 metre genişliğinde, mahalle içinde de 10 metre genişliğinde ana yollar ve 6 metre ara yollar yapılmalıdır. Konteynerlerde ve toplu çadırlar dışındaki çadırlarda, tek bir ailenin barındırılması esastır. Yemekhane, yatakhane ve buna benzer alanlar prefabrik inşa edilebilir. Kamp alanlarının girişine güvenlik kontrolü için nizamiye konulmalı ve giriş çıkışların kontrol altına alınmalıdır.

Konteyner ve Çadır Standartları: Kişi başına düşen ortalama kapalı alan 3,5 – 4,5 m² olmalıdır. Barınma merkezinde bulunan çadır/konteynerler arasında 2 metre, çadır/konteyner kümeleri arasında 6 metre yangın önleyici boşluklar bırakılmalıdır. Sıcak ve nemli iklimlerde bulunan konteyner ve çadırlarda yeterli hava akışı sağlanmalı ve direkt güneş ışığından korunmalıdır. Sıcak ve kuru iklimlerde bulunan çadırların malzemesi, yüksek ısıya dayanıklı, üstü çift kat veya yalıtkan bir malzemedir yapılmalıdır. Soğuk iklimlerde bulunan konteyner ve çadır malzemeleri optimum yalıtım sağlamalıdır. Konteynerlerin yerden yüksekliği en az 30 cm olmalıdır ve yangına dayanıklı malzemedir imal edilmelidir (AFAD, 2015).

Yukarıda bahsettiğimiz UNHCR, Sphere ve AFAD'ın hazırladığı gibi hazır kılavuzları gözden geçirdiğimizde ise; rehberlerde kampların coğrafi konumu ve yerleşim düzenini oldukça sınırlı çevresel verileri değerlendirerek ele aldığı görülmektedir ve atık yönetimi, emisyon kontrolü ve kaçınma yolları, yeşil altyapı, su tutma ve atık su dönüşümü gibi sürdürülebilirlik konularının ve gıda planlaması gibi kişiye bağlı hizmetlerde eksik ya da yetersiz kaldığı ortaya çıkmaktadır.

Kamp alanlarının yer seçiminde çoğunlukla arazi ve eğiminin uygunluğu, erişimin iyi olması, su olanakları, iyi drenaj ve yeterli sağlık koşulları gibi çevresel boyutlar göz önüne alınmaktadır. Bununla birlikte, yeni mülteci kampları için bir çevresel etki değerlendirmesi yapılması gerekmektedir. Genel olarak sürdürülebilirlik ilkeleri, mülteci kamplarının planlanması ve yürütülmesinde oldukça sınırlı uygulanmakta ya da hiç uygulanmamaktadır. Mülteci kampında yaşayanlarla ilgili çalışmalar değerlendirildiğinde ise; çoğunlukla tecrit edilmeleri, doğa ve rekreasyonel değerler sağlayan açık alanların yetersizliği, mesleki amaçsızlık, sosyal etkileşim eksikliği ve dış desteğe bağımlılık duygusundan şikâyet etmektedirler. Bu yüzden mülteci kamplarını kaynak verimliliği, iklime dayanıklılık, toplumsal açıdan kapsayıcı, esnek ve kendi kendini yenileyici hale getirecek yeni tasarım ilkelerinin belirlenmesi gerekmektedir.

Sürdürülebilirlik ilkelerinin mülteci kampı tasarımına getirilmesinin, yalnızca 'geçici çözümler' sunma yaklaşımını engelleyeceğinin

farkındayız. Her şeyden önce, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, Mültecileri kalıcı kılmaya özendirileceği iddia edilebilir. Fakat sürdürülemez kamplarla ortaya çıkabilecek çevresel ve sosyal etkilerin yükü, sağlık ve gıda güvenliği riskleri, mültecilerin hem kendi aralarında hem de ev sahibi ülkenin vatandaşları arasındaki ekonomik ve sosyal gerilimlerin artmasının daha ağır bedelleri olabilir. Bunun yerine, ağırladığımız insanların evlerinin hem geçici hem de sürdürülebilir olmasını sağlamamız gerekmektedir.

3. Kamp Tasarım Rehberlerinin Sürdürülebilirlik Açısından İrdelenmesi

Bir mülteci kampını yerleştirme ve tasarlama zorluklarıyla karşı karşıya kalan çoğu profesyoneller, UNHCR'nın Acil Durumlar El Kitabı ve/veya Sphere'in Afet Anında Asgari Standartları'na başvurumaktadırlar. Bu "tek tip hepsine uyar" tarzı kılavuzlar, kişi başına ihtiyaç duyulan barınak alanının asgari hesabından, kamp içinde gerekli olan yangın emniyet şeridi genişliğine kadar her şeyi belirler. Bu yönergelere göre, bir kamp planlayıcısı uygun arazi için metrekare belirleyebilir ve belli sayıda nüfusa yönelik bir düzen tasarlayabilir. Bununla birlikte, sıklıkla, bir iki yıl içinde kampın zaten kalabalık olduğu gerekçesiyle, hayatlarını sürdürmek ve insanca yaşama koşullarına sahip olmak isteyenlerin yaşam standartlarının düşmesine ve şikâyetlerinin artmasına neden olur.

Gerçek şu ki, bir mülteci kampının ortalama ömrü yedi yıla yakın olmaktadır ve bazı Filistinli Mülteci kampları hala orijinal yerleşim alanlarında 50 yılı aşkın bir süredir var olmaktadır. Bir kampın ömrü asla doğru olarak tahmin edilemediğinden plancılar, uzun vadeli planlama düşünmeli ve kampın gerektiğinde genişleyebileceği bir perspektiften bakmalıdırlar. Her iki Acil Durum Rehberi de, mülteci kamplarında yıllık % 3-4 oranında bir nüfus artış oranını tahmin etmekle birlikte, sonuçlar her zaman bu tahmine uymamaktadır. UNHCR'nin el kitabı (2000), kamp sakinleri için ekonomik işletmelerin kurulmasını önermektedir; ancak bu kılavuzlardaki alan hesaplarında atölyelere, ev tabanlı işletmelere, tahıl ambarı veya saklama/depolama alanlarına yer verilmemektedir. Tüm sakinlerine saygınlık sağlayan ve kılavuzlarda

belirtilen asgari standartlara uymak için uzun yıllar devam edecek bir kamp oluşturmak için, kullandıkları sayısal formüllerin yeniden değerlendirilmesi ve uyarlanması gerekmektedir.

UNHCR Rehberi'nde (2000, ss. 210–211), 20.000 kişilik bir kamp için 900.000 m²'lik bir alan öngörülmüştür. Bu, sebze bahçesi için bir arsa da dâhil olmak üzere kişi başı 45 m² açık ve kapalı /toplam alan tavsiye eder. Bununla birlikte, yangın emniyet şeritleri, barınaklar arasındaki konut olmayan binalar (sosyal ve hizmet tesisleri) ve tampon bölgeleri için gerekli olduğu düşünülen alan dikkate alındığında, 45m² hızla kaybolmaya başlamaktadır. Ne Sphere ne de UNHCR, okullar, klinikler, depolar, idare büroları ve toplum merkezleri gibi konut olmayan binalar tarafından ne kadar alanın ele alınması gerektiğine ilişkin herhangi bir sayısal kılavuz önermemektedir (UNHCR El Kitabı genel bir kılavuz sağlar ancak gerçek metrekaşe önerileri yoktur).

J. Kennedy'nin hesaplarına göre (2004), yılda %4 oranında büyüyen bir kampın başlangıçta 20.000 mülteci olması durumunda teorik olarak bir ailenin beş üyeden yedi üyeye ulaşması ve toplam nüfusun 29.605'e büyümesi dokuz yıl (tüm kampların ortalama ömründen sadece iki yılı daha fazla) sürmektedir. Birinci yılda kamptaki kişi başına ortalama kapalı alan 4,5 m²'lik iken, dokuzuncu yılın sonuna kadar kişi başına düşen minimum kapalı alan 3,2 m²'ye düşürülecektir. Bu alanın yalnızca bir metrekaresi ev tabanlı bir işletme için araç veya malzeme depolaması olarak ele alınırsa, barınak alanı bir mülteci veya sığınmacı için, yatma ve uyku için yeterli alana sahip olmadığı noktaya inmektedir.

Rehberdeki gereksinimlerin sayısal tutarsızlığı ve nüfus genişlemesi baskısı arasında dolaşan kamp planlamacısının farklı bir yaklaşıma ihtiyacı vardır. Bunun çözüm yolu ise, en küçük bileşenlerden en büyüğe ve en aşağıdan yukarıya doğru hesaplamalar yapılmasıdır.

Kılavuzun evrensel uygulanabilirliği hakkındaki çekinceleri bir kenara bırakırsak ve UNHCR el kitabında öngörülen 4,5 m²'lik (Sphere'in daha katı standartlarına göre 3,5 m²) sığınma evinin kişi başına yeterli olduğunu varsayarsak, beş kişilik bir aile için gerekli sığınma alanı 22,5m² olmalıdır. Ancak zamanla ailenin yedi üyeye kadar genişleyebilmesi için gerçekte bu 31,5 m² olarak hesaplanmalıdır. Bu aileler 80 kişiden oluşan

topluluklarda gruplandırılırsa (yine UNHCR kurallarına uyarak), her topluluk bloğunun da önerilen aile sayısı ise, rehberde önerildiği gibi 16 aileden ziyade sadece 11 aileden hesaplanmalıdır.

Bir sonraki hesapta ise, Rehberlerde yeterli sayıda yer almayan klozet, duş, açık hava pişirme alanları, su kaynağı ve atık dönüşümü için gerekli ekstra dış tesisler için yeterli alan eklenmelidir. Orijinal UNHCR kuralları uyarınca 16 ailelik topluluk alanı ise, en az 400 m² daha fazla hesaplanmalıdır.

Yollar ve yangın emniyet şeritlerinin yeri eklendikten ve sekiz konut bloğuna konut dışı ortak tesis eklendikten sonra, dokuzuncu yılın sonunda kamp genelinde kişi başı nihai alan 61 m² olacaktır. Bu, kamptaki potansiyel nüfus artışı da hesaba katıldığında, kişi başına 89 m²'lik ilk hesaplamayı gerektirir - neredeyse UNHCR önerisinin iki katı ve Sphere'in üç katı daha fazladır. Bu hesapta bile, ev tabanlı işletmeler için alan ihtiyacı ve kamp yapımı için önerilen arazinin belirli bir yüzdesinin bazen dik eğim, taban suyu düzeyi veya diğer fiziksel engellerden dolayı inşaat için kullanılmayan atıl alanlar hesaba katılmamaktadır.

Kampların çoğunda binalar ve alanlar sadece iki farklı boyutta olmaktadır: Tek bir aile arsası/barınma yeri ve genellikle kampın ön girişine yakın bir yerde konumlandırılan biraz büyükçe konut dışı binalar. Binaların fonksiyonuna göre yapılan bu yerleşim deseninde, kampın kenarına doğru yaşayanlar dışlanmış hissetmekte ve sosyal istikrarsızlık ortaya çıkmaktadır. Ortak binaların bulunduğu açık alanlara doğrudan bakan yerleşim bölgelerinin kenarlarında yaşayanlar ise, kliniklerin, okulların veya idari ofisleri çevreleyen kamusal alanların arasında geçiş alanı ve tampon alanlar bulunmaması nedeniyle - bu yoğun alanlara yakınlığı yüzünden birtakım avantajlar elde ettikleri halde-, mahremiyet ve güvenlik açısından önemli derecede zarar görmektedirler.

Boş bir düzlem üzerine bir dizi fiziksel yapı yerleştirerek bir kamp planlamak yerine, planlayıcı, kamp bütünü, birbirine kenetlenen birbirinden bağımsız alanların organizasyonu olarak düşünmeye başlamalıdır. Bu alanlardan bazıları kesinlikle özel ve bazıları tamamen kamusal olmalı ve birçoğu ikisinin birleşimini içermelidir. Her ne kadar bazı alanlar içerdikleri binalar tarafından tanımlanmaya devam edilecek

olsa da çevresinde daha sonra sosyal etkileşim ve geçim ihtiyaçları için doldurulacak boş alanlar olacaktır.

Özel ve kamusal alanlar birbirine fazla bitişik ve aralarında büyüklük açısından fazla farklılıklar olmamalı ve ikisi arasında daima geçiş bölgeleri bulunmalıdır. Bu tampon bölgeler sayesinde, yerleşim bölgelerinin bitişğinde daha fazla mahremiyet ve daha fazla güvenlik olacaktır. Mahalle birimlerinin içinde parklar ve küçük açık alanlar tasarlandığında ise mahalle sakinleri, alan kullanımları ve yaşadıkları mekânı biçimlendirme konusunda daha fazla söz sahibi olacaklar ve bu nedenle özel alanlarına ve kampa daha fazla bağlılık duyacaklardır.

İnsani Yardım Topluluklarını ve ev sahipliği yapan hükümet yetkililerini fazladan bir %100-150 arazi gerekliliğine ve bu alanın barınaktan ziyade birkaç yıl boyunca düşük yoğunluklu kullanım için ayrılması gerektiğine ikna etmek oldukça zordur ama bu yaklaşımla, UNHCR'in kalıcı çözümlerinin ve Sphere'in haysiyetli barınmasının felsefesi, daha başarılı ve sürdürülebilir olacaktır.

Sürdürülebilirlik için gerekli kişi başı minimum metrekarenin belirlenmesinin yanı sıra; Sürdürülebilir Peyzaj Tasarımı yaklaşımı, etkin enerji kullanımı, en az su tüketimi ve bakım masrafı ile sürdürülebilir bir dayanım gücüne sahip, yaşanabilir bir dış çevre oluşturma süreci olarak tanımlanabilir. İyi bir peyzaj tasarımında bütün canlı organizmaların sağlığı korunur, iyileştirilir ve doğal olayların fayda ve zararları bir bütün olarak değerlendirilir. Başarılı bir tasarım, bölgeyi, ülkeyi, hatta dünyayı etkileyen daha büyük çevresel sorunları dikkate almak zorundadır (Melby ve Cathcart, 2002, ss. 11–22).

Bu süreç kapsamında, tasarım ortamındaki bütün canlı organizmaların yaşamı korunarak, bölgesel koşullara uyum sağlanır ve doğal olaylardan yararlanır, mevcut peyzaja en az zarar verilir, dönüşümlü ve bölgesel malzemeler kullanılır ve sağlıklı bir çevre oluşturulması hedeflenir. Bu yaklaşımla geliştirilen sürdürülebilir peyzaj tasarımı, sadece belirgin bir peyzaj alanı değil, aynı zamanda daha büyük çevresel sorunların çözümü için de yararlı olur. En az sorun ve zararlı çevresel bütünlüğün korunabilmesi için, bölgesel olanakların kullanımı ve mevcut peyzajın en az tahribi ve onarımı gibi temel sürdürülebilirlik yaklaşımlarının

benimsenmesi gerekir (Seçkin, Seçkin ve Seçkin, 2011, ss. 11–12).

Bölgesel olanakların kullanımı öncelikli olduğunda her bölgenin iklim koşulları (sıcaklık sınırları ve dönemleri, mevsimsel güneş açıları, rüzgâr yönü ve şiddeti, yağış miktarları ve tipleri, güneşli günlerin sayısı ve nemlilik durumu gibi) tanımlanır ve barınaklar ve diğer mekânların boyutu, konumu ve yönü bu koşullardan etkilenir. Sürdürülebilir peyzajda kullanılan malzemelerin çoğu, mümkün olduğu kadar bölge içinde üretilmeli ya da bulunmalıdır. Mevcut malzemelerin çoğu, dönüşümlü malzemelerden elde edilmeli ve/veya tekrar kullanılabilir olmalıdır (Seçkin ve diğerleri, 2011, ss. 20–21).

Enerji Yönetimi söz konusu olduğunda ise fosil yakıtların tüketiminden çok, yenilenebilir enerji kaynaklarının planlama sürecinin ilk aşamalarından itibaren detaylı enerji planlamasına dâhil edilmesi gerekmektedir (Hart, 1993, ss. 71–76).

Su kaynakları yönetiminde suyun tasarruflu kullanılması konusunda bilinçlendirme sağlanmalı ve tuvalet ihtiyacı, bitki sulama gibi kullanımlarda yağmur suyu ve arıtılmış su olanakları değerlendirilmelidir (Hart, 1993, ss. 79–83).

Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm konularında ise atık miktarını minimize edecek ve doğada çözülebilecek ürünler kullanmak ve alanda kullanılan kâğıt, plastik, cam, metal, organik ürünlerin geri dönüşümünü sağlayan sistemler oluşturmak önemlidir. Ayrıca kompost tuvaletleri, aerobik ve anaerobik atık işleme gibi özel atık işleme teknolojilerinden yararlanmak gerekmektedir (Hart, 1993, ss. 87–93).

Mevcut peyzajın en az tahribi ve onarımı yaklaşımında ise; sürdürülebilir tasarımda doğal koşullar mümkün olduğunca az değiştirilmelidir. Bu da mevcut ağaçların ve diğer önemli bitkilerin, doğal drenaj sistemlerinin ve yaban hayatı ortamlarının korunması, en az ölçüde kazı ve dolgunun yapılması ve toprağın iyileştirilmesi anlamına gelmektedir.

4. Türkiye'deki Mevcut Durum

Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar sonucu ülkemize girişler 29 Nisan 2011 tarihinde, 252 Suriye vatandaşının Cilvegözü Sınır Kapısı'ndan

geçmesiyle başlamıştır. Suriyelilerin ülkemizde misafir edilebilmesi için harekete geçilerek, barınma merkezleri oluşturulmuştur (AFAD, 2014a).

Suriyeliler ilk etapta sınıra yakın noktalara kurulan çadır kentlere yerleştirilmiştir. Ülkemize giriş yapan ilk gruplar, Türkiye-Suriye sınırına yakın olan Hatay ilini yoğun olarak tercih etmişlerdir. Ancak, Suriye krizi zamana yayıldıkça ve gelen Suriyeli sayısı günden güne arttıkça Hatay iline ek olarak, Kilis ve Gaziantep illerine de barınma merkezleri kurulmuştur (AFAD, 2014b).

Ağustos 2017 itibari ile Türkiye, AFAD'ın koordinasyonunda 10 ilde kurulan 22 geçici barınma merkezlerinde, 233 binin üzerinde Suriyeliye ev sahipliği yapmaktadır. Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Mardin, Osmaniye ve Şanlıurfa illerinde 10'u çadır kent ve 12'si konteyner kent bulunmaktadır. Toplam 31.860 çadır ve betonarme bölme ile 30.898 konteyner, ülkelerinden kaçarak ülkemize gelen Suriyeli mültecilerin kullanımına sunulmuştur (AFAD, 2017).

Ülkedeki kamplar normatif bir planlama yapısına ve uluslararası standartlara uygun olarak yönetilmektedir ama Türkiye'nin maliyeti ne kadar karşılayabileceği hakkında soru işaretleri bulunmaktadır. Sözde geçici kampların beklenenden daha uzun süre kalmaları gerekebileceğinden, uzun vadeli sürdürülebilir site planlama ilkeleri ve bina teknolojisinden çok, sürdürülebilir peyzaj tasarım ilkeleri ve sosyal sistemler üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz faktörler gösteriyor ki, mülteci yerleşim yeri planlaması bütüncül bir stratejiye sahip olmalıdır. Bireylerin hayatta kalmaları için yeterli, kapalı ve korunaklı fiziksel mekânı sağlarken, onların diğer sosyal ve toplumsal ihtiyaçları da gözetilmeli, ekonomik hayata katılımları sağlanmalı ve işe yarayan bireyler haline gelmeleri için fiziksel ve kuramsal entegrasyon sağlanmalıdır.

Öte yandan, Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri düşünüldüğünde, mülteci yükünün sınırlı sayıda şehir üzerine yüklenmesi nedeniyle, Suriyelilere tepkiler oluşmaktadır. Zaten kısıtlı kaynaklara sahip şehirler, Suriyelilerin yarattığı sosyo-ekonomik etkilerle baş etmek durumunda bırakılmamalıdır. Bu nedenle, sınır

illeri üzerindeki yükün Türkiye geneline daha dengeli dağıtılması ve kiralardan aşırı yükselmesi gibi sorunlara karşı, yoğun sığınmacı ağırlayan şehirlerde yeni imar alanları açılması sorunun çözümüne katkı sağlayabilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Mülteci kamplarında geçici çözümler sunulması ve kalıcı yerleşimlerin yapılmaması üzerinde durulmasına rağmen, birçok mülteci kampı yıllarca devam etmekte ve istikrarlı bir şekilde yerleşik nüfus artmakta ve bu durum, bölgesel sürdürülebilirlik üzerinde ciddi etkilere neden olmaktadır.

Bu etkiler doğal ve tarımsal arazilerin kaybedilmesiyle önemli arazi kullanımı değişiklikleri, toprak sıkışması ve erozyon, su tüketimi ve kirlilik, trafik-lojistik-ısıtma ve enerji tüketimine bağlı sera gazı emisyonları, yüksek nüfus yoğunluğu ve açık alan eksikliği nedeniyle sosyal tecrit ve çatışmalar, istikrarsız gıda tedarik zincirleri, gıda güvensizliği ve gıda atıkları ve sağlık, eğitim ve yaşam kalitesi standartlarının düşmesi şeklinde sıralanabilir.

Ayrıca bu kampları işletmek, gün geçtikçe artan bir maliyet gerektirdiğinden, krizin uzun sürmesi ve yerleşimcilerin sayısının artması kampların sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bu durum mülteciler, ev sahibi ülkeler, yardım kuruluşları gibi taraflar için önemli bir sorun olarak görülse de mülteci kampı oluşmasına ve genişlemesine eşlik eden dinamik ve hızla ortaya çıkan yarı kentleşme süreçleri, mülteci kampları için bir dizi sürdürülebilir tasarım ilkesinin uygulanması olanağını da sunmaktadır.

Günümüzde fosil yakıtlara son derece bağımlı olan, kendine yeten ve kaynak verimliliği yüksek ve kapsayıcı toplumsal yapılardan yoksun olan pek çok şehir, geleceğin sürdürülebilirlik standartlarını karşılamada büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Daha önce kurulmuş mevcut şehirlerin hem yönetim ve organizasyon yapıları hem de mevcut alan kullanımı ve altyapıları, onları sürdürülebilirlik hedefleri açısından oldukça düşük performans sergilememektedirler. Öte yandan mülteci kampları, gelecekte sürdürülebilir şehirlerin prototip kurulmasının

geliştirilmesi için eşsiz fırsatlar sunabilir. Sıfırdan tasarlanmış, çevre açısından iyi seçilmiş konumlarda bulunan ve stratejik çevre planlaması ve karar verme avantajına sahip, özel ve son derece profesyonel küçük ekipler tarafından yönetilen örnek alanlara dönüşebilir.

Bu amaçla çeşitli disiplinlerden bir araya gelen ekipler, yeni kentsel yaşam sistemlerini keşfetmek ve geliştirmek için bir dizi bilimsel kavram geliştirmektedirler. Delft Teknoloji Üniversitesi, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü ile birlikte Hollanda Wageningen Üniversitesinin ortak geliştirdiği Metropolitan Çözümler Konsepti'nde, Mülteci Kamplarının çevresel ve sosyal etkilerini önemli ölçüde azaltabilmeleri, döngüsel ekonomi, doğa tabanlı çözümler, ekosistem hizmetleri gibi sürdürülebilir tasarım ilkelerini benimseyerek geçici statülerini koruyabilmeleri hedeflenmektedir (de Rooij, Wascher ve Paulissen, 2015, ss. 26–31).

Mülteci kamplarının belirgin yönetim süreçlerine baktığımızda, bu alanların sanitasyon, atık yönetimi, altyapı, gıda zinciri tasarımı, su yönetimi ve enerji üretimi gibi konuların döngüsel ekonomi (kısaca geri dönüşüm yaparak doğal kaynakları daha az kullanmak ve ekonomik kazanç elde etmek) kurallarının uygulanması için oldukça nitelikli oldukları anlaşılmaktadır. Bu; kampların kaynak akışlarının daha yüksek değer zincirleri ve ekonomik faydalar hedefleyerek geri dönüştürülmesi ve yeniden kullanımı yönünde yönlendirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Böyle bir yaklaşımda; çatılarda, yol kenarlarında ve yeşil alanlarda kurulan yiyecek yetiştirme amaçlı alanlar - besin üretiminin yanı sıra - mikro iklimin iyileştirilmesine katkı sağlayabilir. Akuaponik²⁷ sistemleri balık ve sebze üretmeye yardımcı olabilir; biyolojik rafineriler biokütleyi enerji ve daha değerli ürünler haline getirebilir; su temizleme ve depolama tesisleri su tüketimini azaltabilir; ayrıca insan katı atıkları değerli besin kaynağı olabilir.

Metropolitan Çözümler Konseptinde altı genel prensip bulunmaktadır

27 Geleneksel Akuakültür (akuatik canlılardan olan balık, kerevit, karides üretimi) ile Hidroponik Sistem'in (topraksız tarım/bitkilerin su ve besin eriyikleri ile beslenmesi) birleşmesi ile sürdürülebilir gıda üretim sistemi alternatiflerindedir.

(de Rooij ve diğerkleri, 2015, ss. 26–31):

1. Alanın genel peyzaj yapısı ile bağlantılı olan ekosistem işlevlerine dayalı yenilikçi yaklaşımlar geliştirerek, yaşanabilir ve sağlıklı mülteci kampları yaratmak,
2. Fosil olmayan enerji, LED ışık sistemleri, akıllı şebeke tesisleri ve biokütle enerjisi teknolojisini, tercihen tutumlu yenilikçi yöntemleri kullanarak iklim değışikliklerine uyumlu mülteci kampları geliştirmek,
3. Sektör içi ve sektörler arası bütünleşme sağlayarak, Mülteci Kamplarının kaynak verimliliğini arttırmak,
4. Tarım arazisine ve etkili dağıtım servislerine erişim sağlama, kamp içinde üretim ve gıda işleme birimleri geliştirme, sürdürülebilir ve istikrarlı gıda zincirleri oluşturma yoluyla mülteci kamplarının gıda güvenliğinin sağlanması,
5. Kampların içindeki ve dışındaki işlerin yanı sıra; mülteciler, yardım organizasyonları ve ev sahibi ülkeyi içeren üçlü sarmal süreçlere dayanan yeni yönetim modelleri oluşturmak,
6. Kampın içindeki ve dışındaki kentsel metabolizma süreçlerini izleyerek ve verileri tüm ortakların kullanımına sunan şeffaf bir politika izlemek.

Diğerk herhangi bir şehirde olduğu gibi, sürdürülebilir tasarım ilkelerinden yararlanarak Mülteci Kamplarında da iş imkânları yaratılabilir, üretilen ürünlerle para kazanılabilir, kamp alanındaki ve çevresindeki doğal kaynakları fazla tahrip etmeksizin gıda güvenliği sağlamak yoluyla ekonomik büyüme teşvik edilebilir. Yardım organizasyonlarının, araştırmaların ve hükümetlerin desteğiyle kamp sakinleri kendi içlerinde yaratıcılık ve yenilikçi çözümler için bir ortam oluşturabilirler ve kamp yönetimine katılabilirler.

Kaynakça

AFAD. (2014a). Suriyeli Misafirlerimiz Kardeş Topraklarında. *T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*. 15 Ekim 2017 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3493/xfiles/suriyeli-misafirlerimiz.pdf> adresinden erişildi.

AFAD. (2014b). Suriye'den Türkiye'ye nüfus hareketleri: kardeş topraklarında misafirlik. *T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*. 15 Eylül 2017 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/upload/Node/3931/xfiles/webformatisuriyedenturkiyeyenufushareketleri.pdf> adresinden erişildi.

AFAD. (2015, 11 Nisan). Geçici Barınma Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi ve İşletilmesi Hakkında Yönerge. *T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*. 15 Ekim 2017 tarihinde https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2310/files/Gecici_Barinma_Merkezlerinin_Kurulmasi_Yonetimi_ve_Isletilmesi_Hakkinda_Yonerge.pdf adresinden erişildi.

AFAD. (2017, 8 Ağustos). Barınma Merkezlerindeki Son Durum. *T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı*. 15 Ekim 2017 tarihinde https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2374/files/Barinma_Merkezlerindeki_Son_Durum+6.pdf adresinden erişildi.

Birkeland, N., Vermeulen, E. ve Vagli, T. (2004). Camp Management Toolkit. *Norway: Norwegian Refugee Council/Camp Management Project*. <http://cmtoolkit.org/chapters> adresinden erişildi.

de Rooij, L. L., Wascher, D. M. ve Paulissen, M. (2015). *Sustainable Design Principles for Refugee Camps*. Wageningen Environmental Research.

Eyiñç, S. S. (2015). *Tasarım Yoluyla Mülteci Barınma Sorununun Yönetimi: İzmir'deki Suriyeli Mülteciler Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Greaney, P., Pfiffner, S. ve David Wilson, D. (2011). *Humanitarian Charter and Minimum Standards in Humanitarian Response*.

Southampton, United Kingdom: The Sphere Project. www.sphereproject.org/handbook/ adresinden erişildi.

Hart, L. S. (Ed.). (1993). *Guiding principles of sustainable design*. Denver, Colo.: U.S. Dept. of the Interior, National Park Service, Denver Service Center.

Kennedy, J. (2004). *Towards a rationalisation of the construction of refugee camps*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Katholieke Universiteit Leuven (ASRO).

Melby, P. ve Cathcart, T. (2002). *Regenerative design techniques: Practical applications in landscape design*. John Wiley & Sons.

Seçkin, N. P., Seçkin, Y. Ç. ve Seçkin, Ö. B. (2011). *Sürdürülebilir peyzaj tasarımı ve uygulama ilkeleri*. İstanbul: Literatür Yayınları.

UNHCR. (1967). Convention and protocol relating to the status of refugees. 15 Temmuz 2017 tarihinde <http://www.unhcr.org/protect/PROTECTION/3b66c2aa10.pdf> adresinden erişildi.

UNHCR. (2000). Handbook for emergencies. 15 Temmuz 2017 tarihinde www.aidworkers.net/resources/unhcr-handbook.html adresinden erişildi.

UNHCR. (2017, 19 Haziran). Global trends forced displacement in 2016. <http://www.unhcr.org/5943e8a34.pdf> adresinden erişildi.

UNHCR. (y.y.-a). Statistical Yearbooks. 15 Eylül 2017 tarihinde <http://www.unhcr.org/statistical-yearbooks.html> adresinden erişildi.

UNHCR. (y.y.-b). The World's 10 Largest Refugee Camps. *Esri: GIS Mapping Software, Spatial Data Analytics & Location Platform*. 15 Ekim 2017 tarihinde <http://storymaps.esri.com/stories/2016/refugee-camps/> adresinden erişildi.

UNHCR. (y.y.-c). Camp planning standards (planned settlements). 15 Eylül 2017 tarihinde <https://emergency.unhcr.org/entry/45582/camp-planning-standards-planned-settlements> adresinden erişildi.